

**ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У ПЛОДОПРОДУКТОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ
УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Охарактеризовано систему економічних відносин між сільськогосподарськими, заготівельними, переробними і торговельними підприємствами плодопродуктового підкомплексу України, обґрунтовано створення якісно нових міжгалузевих виробничих відносин, визначено підходи до організації інтеграційних процесів та перспективних форм інтеграції.

© В.І. Чорнодон

Постановка проблеми

Ефективність функціонування плодопродуктового підкомплексу значною мірою залежить від системи економічних відносин між сільськогосподарськими, заготівельними, переробними і торговельними підприємствами. Виробництво – зберігання – переробка – реалізація – споживання є ланками одного ланцюга, тому неможливо забезпечити рентабельність в одній з них при збитковості інших. Необхідна взаємовигідна співпраця, налагодження інтеграційних зв'язків. Передовий вітчизняний досвід, а також розвиток продуктових підкомплексів у розвинених країнах світу свідчать, що головною передумовою вирішення цієї проблеми є такі об'єктивні процеси розвитку виробничих відносин і підвищення ефективності діяльності цих сфер, як кооперація та агропромислова інтеграція.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблемам розвитку галузі садівництва присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, чільне місце серед них займають О.М. Шестопаля, О.Ю. Єрмаков, І.І. Червена, В.А. Рудьєва, І.І. Лукінова, В.В. Юрчишина, М.М. Артеменко, Д.Ф. Харківський та ін. Дослідженню інтеграційних процесів значну увагу приділяли такі вчені, як: К.С. Воблій, Ю.С. Коваленко, М.Ю. Коденська, О.І. Скворцов, К.Г. Карнаухова, В.В. Лазня та інші. Однак, з огляду на особливості та тенденції сучасних змін у розвитку промислового садівництва України, комплекс питань щодо створення якісно нових міжгалузевих виробничих відносин та підходів до організації інтеграційних процесів потребує подальших досліджень. Зокрема, необхідно визначити тенденції щодо взаємодії виробничих підприємств підкомплексу з переробними в нових умовах господарювання, з врахуванням особливостей плодючої продукції, обґрунтувати перспективні форми інтеграції у плодопродуктовому підкомплексі.

Об'єкт та методика досліджень

Об'єктом дослідження є організаційно-економічні аспекти розвитку інтеграційних процесів у плодопродуктовому підкомплексі України.

Методологічною основою досліджень є діалектичний метод пізнання, праці вчених-економістів. Дослідження проводилися на базі системного, структурного, функціонального аналізу. До застосовуваних у роботі методів належать: абстрактно-логічний, системний, історичний.

Результати досліджень

Промислове садівництво відзначається високою ефективністю господарської та зональної спеціалізації й агропромислової інтеграції. Найефективнішою організаційною структурою промислового садівництва є агропромислове підприємство, у якому в єдиному технологічному ланцюгу поєднуються

виробництво, промислове перероблення, зберігання продукції. Такі господарства реалізують не проміжний, а кінцевий продукт споживання.

Основу промислового садівництва країни складають спеціалізовані садівницькі підприємства, реформовані в господарські товариства, в яких сконцентровано 55,5 % площ плодючих насаджень усіх сільськогосподарських підприємств. Вони найбільш пристосовані до ринкових умов, інтеграційних процесів та створення спільних підприємств з іноземними інвесторами. в сільськогосподарських кооперативах знаходиться 6,7 % площ, приватних підприємствах – 11,7, у фермерських господарствах – 8,8, державних підприємствах – 13,2 %.

В останні роки спостерігається перевищення імпорتنих поставок над експортними майже у 18,5 рази. Так, у 2008 р. до України було імпортовано 1020,9 тис. тонн, що на 33,6 тис. т більше, ніж у попередньому році, а експортовано 63,8 тис. т., що перевищує минулорічний показник лише на 8,4 тис. т. Через стрімке зменшення площ садів у плодоносному віці та низьку врожайність насаджень (13–20 ц/га) у сільськогосподарських підприємствах постійно знижується виробництво плодючої продукції. Так, якщо в 1991–1995 рр. було вирощено 510,8 тис. т плодів та ягід, у 2001–2005 рр. – 225,8, то у 2006–2008 рр. – 188,6 тис. т.

Зростання врожайності у сільськогосподарських підприємствах у 2008 р. до 26,5 ц/га обумовило збільшення валового збору плодів і ягід, який становив 231,7 тис. т. Утім основними їх виробниками, як і в попередні роки, залишаються господарства населення – 1272,5 тис. т, або 85 % валового збору, хоча в них досить обмежені можливості для виробництва саме високотоварної конкурентоспроможної плодючої продукції, передусім унаслідок відсутності умов, необхідних для застосування прогресивних технологій.

У нових умовах господарювання істотно змінилися тенденції щодо розвитку форм інтеграції сільського господарства з переробною промисловістю. Набули розвитку агропромислові формування, створювані юридичними та фізичними особами, які мають відповідний капітал і для оренди земельних і майнових паїв їхніх власників, купівлі переробних та інших підприємств.

Вітчизняна практика розвитку інтеграційних процесів свідчить, що в кооперації, передусім обслуговуючих, зацікавлені переважно особисті селянські та фермерські господарства. Однак, враховуючи невеликі фінансові можливості цієї численної групи землекористувачів, розвиток кооперації без фінансової підтримки держави вбачається проблематичним. Тому Мінагрополітики опрацьовано проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» та інших законодавчих актів», прийняття якого активізує кооперативний рух [1, с. 6].

Ефективними формами агропромислової інтеграції у плодопродуктовому підкомплексі є об'єднання садівницьких господарств з плодпереробними

заводами та створення таких заводів на основі горизонтальної інтеграції. Нині поширюється й така форма інтеграції, як створення плодоягідними підприємствами сировинних зон на основі оренди землі та плодоягідних насаджень [2, с. 113].

Активний розвиток інтеграційних процесів спостерігається у структурах із замкнутим циклом виробництва: вирощування плодоягідних культур на орендованих землях, переробка, реалізація готової продукції, про що свідчить досвід ряду підприємницьких структур. Зокрема, одним із провідних підприємств з виробництва плодоягідної продукції, яке працює із залученням іноземних інвестицій, є СП «Агрона Фрут», у формі ТОВ, дочірнє підприємство АТ «Штайреробст» Австрія, як основна сировинна база найбільшого в регіоні переробного підприємства, аналогів якому немає в Україні, – «Поділля-ОБСТ». Соки та газовані напої «Сандора», «Оболонь», «Смак», «АВІС», йогурти з маркою фірм «Галактон», «Президент» та чимало іншої продукції випускається з використанням концентратів, виготовлених у цехах «Поділля-ОБСТ». Переробне підприємство працює на устаткуванні та із залученням технологій фірми «Штайр-ОБСТ», що є найкращими в Європі й випробувані на основному підприємстві.

В умовах обмеженості внутрішніх ресурсів питання залучення іноземних інвестицій з метою поліпшення матеріально-технічного і фінансового забезпечення галузі набуває особливої актуальності. Їх обсяг та рівень ефективності залишаються вкрай недостатніми через низку причин: нестабільність політичної ситуації і законодавчої бази, низький рівень фінансового забезпечення садівницьких підприємств, порівняно велика частка збиткових підприємств у їх загальній структурі. Як відомо, здійснення інвестиційної діяльності вимагає наявності визначеного обсягу фінансових і матеріальних ресурсів, які використовуються для відтворювальних процесів.

У сучасних умовах контрактна система організації виробництва і забезпечення переробних підприємств сировиною залишається основною формою взаємовідносин з укладанням договорів на кілька років і відповідним щорічним коригуванням обсягів поставок певних видів сировини та рівня договірних цін. Ці зв'язки можуть здійснюватися переробними підприємствами через різні інтегровані формування з вирощування і збуту плодоягідної продукції на довгостроковій основі з можливим створенням навіть регіональних концернів із чітким розмежуванням функцій.

Економічні взаємовідносини між переробними підприємствами і сільськогосподарськими товаровиробниками регулюються двостороннім договором. Вони передбачають довгострокове і взаємовигідне співробітництво.

У першому пункті договору обумовлюється потенційна спроможність сторін до довготривалого і взаємовигідного співробітництва щодо поставок садівницької продукції для промислової переробки. Сторони беруть на себе зобов'язання про поставку і прийом плодоягідної сировини.

У другому пункті договору зазначаються обсяги та якість продукції (плодів і ягід), зокрема постачання і прийом та оплата конкретних видів продукції у визначеній кількості. Обумовлюється обов'язковість відповідності сировини вимогам державних стандартів. Специфікація якості є невід'ємною частиною договору, вона розробляється по кожному виду сировини перед початком переробного сезону. Передбачається місце прийому визначеної кількості сировини обумовленої якості.

Виробничі та переробні підприємства тісно пов'язані та взаємозалежні, тому будувати економічні відносини між ними необхідно таким чином, щоб забезпечити рівновігдність виробництва на всіх стадіях співпраці. Досягти цього можна за умови, коли відносини, що виникають у процесі купівлі – продажу на вільному ринку, зміняться якісно новими відносинами учасників інтеграційного процесу, що будуть сформовані при розподілі між ними доходу від реалізації продукції кінцевого споживання. За критерієм такого розподілу доцільно брати визначені на кожній стадії єдиного технологічного циклу нормативні (фактичні або інші) витрати, зокрема в садівницьких підприємствах – на виробництво сировини для переробки та її транспортування до місця призначення, а по переробних – на переробку сировини, підготовку до реалізації й оптову реалізацію готової продукції. У такому разі кожний учасник інтеграційного процесу одержуватиме частку виручки від реалізації кінцевої продукції, яка дорівнюватиме його частці у сукупних нормативних витратах на всіх стадіях технологічного циклу. За даного розподілу учасник інтеграційного процесу одержить однакову суму грошової виручки на 1 грн витрат, тобто буде досягнуто рівну рентабельність продажу як в аграрному, так і в промисловому виробництві.

У ринкових умовах господарювання головним регулятором виробництва є норма прибутку. Адекватною реальним економічним процесам може бути ціна, сформована за концепцією ціни виробництва. Вона повинна визначатися на основі суспільно необхідних витрат, які базуються на нормативних розрахунках витрат виробництва (собівартості продукції).

Варто зауважити, що при раціональній організації виробництва садівницької продукції, впровадженні досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду кращих підприємств товаровиробники здатні реально забезпечити значно нижчу собівартість продукції і більш високу результативність діяльності.

Удосконалення міжгалузевих відносин у плодопродуктовому підкомплексі передбачає: розвиток більш тісної міжгалузевої інтеграції та господарської кооперації товаровиробників, відродження прямих зв'язків із сільськогосподарськими товаровиробниками і їх розширення на основі комерційної діяльності; вдосконалення системи ціноутворення; демонополізацію заготівельної та переробної галузей.

Одним з можливих варіантів економічних відносин між учасниками інтеграційного процесу є участь у розподілі доходу (прибутку) пропорційно до частки витрат (внеску) кожного учасника.

Процеси інтегрування, а також кооперування дадуть змогу виробникам взяти участь у технологічному русі їхньої продукції: матеріально-технічне постачання → виробництво → сервісні послуги → переробка → транспортування → торгівля → споживання. Каталізаторами формування таких інтегрованих підприємств і об'єднань у сільській місцевості будуть місцеві органи самоврядування, адже завдяки цьому можна забезпечити мобілізацію внутрішніх ресурсів для садівничої галузі та створення робочих місць на селі, що в перспективі забезпечить збільшення бюджетних надходжень (рис. 1).

Ми поділяємо думку вчених ННЦ «Інститут аграрної економіки» [3, с. 374], що перспективною організаційною формою виявлення активної ролі фінансів в оздоровленні економіки аграрних підприємств та реалізації корпоративних відносин є агропромислово-фінансові групи як форма консолідації матеріальних і фінансових ресурсів. Методологічною основою побудови таких корпорацій є тісний зв'язок елементів фінансово-кредитного механізму з технологічним процесом виробництва.

На відміну від інших корпоративних форм (концернів, трестів, холдингів), агропромислові фінансові групи поєднують під контролем головної компанії юридично та фінансово самостійні підприємства різних галузей економіки: промислові та сільського господарства, фінансові й кредитні установи, торговельні та транспортні підприємства. Ці групи створюються з метою реалізації великомасштабних інвестиційних проектів, мінімізації витрат виробництва та оптимізації інвестиційного процесу, організації й управління консолідованими фінансами тощо. Це є одним з найбільш перспективних засобів упровадження й оптимального використання новітніх інструментів сучасного менеджменту, подолання інвестиційної кризи в галузі, концентрації фінансового, агропромислового капіталу та наукового потенціалу.

При цьому учасники інтеграційного процесу стають обопільно зацікавленими в об'єктивному визначенні якості продукції та орієнтованими на економію витрат.

З метою збільшення обсягів експорту плодово-ягідної продукції набуває поширення практика формування в країнах-імпортерах інфраструктури представництв експортоорієнтованих підприємств, складів та інших структур, а також активізація діяльності об'єднань промислових підприємств (асоціацій, союзів) щодо захисту інтересів українських виробників на зовнішніх ринках.

Щодо виробничо-фінансової інтеграції, то до її переваг слід віднести: можливість об'єднати капітали (агропромисловий, фінансовий, торговий) з різними циклами відтворення і забезпечити взаємовигідні економічні відносини; фінансово-кредитне обслуговування, раціональну організацію виробничої, збутової діяльності, економію витрат щодо впровадження сучасних технологій вирощування плодово-ягідних культур.

Нові підходи щодо організації інтеграційних процесів у виробничих і переробних підприємствах, а це насамперед укладання договорів про оренду

землі та спільну діяльність, система участі в пайовому капіталі, свідчать про розвиток даного процесу та набуття ним сталого характеру.

Галузева організація управління в сучасних умовах стимулює вертикальну інтеграцію. Організація вертикальної інтеграції у плодопродуктовому підкомплексі забезпечує можливість рівномірного розподілу прибутків, певною мірою обмежує монополію у сфері переробки садівницької продукції та, що найважливіше, розширює обсяги накопичення доданої вартості у сфері сільськогосподарського виробництва.

Механізмом реалізації цього права є забезпечення однакової норми прибутку на встановлені планово-нормативні витрати. Для визначення витрат набуває нового практичного значення складання технологічних карт, які враховують матеріально-технічний стан, рівень потенційної врожайності насаджень, технологічний рівень розвитку партнерів-учасників вертикального інтеграційного формування. У кінці року за результатами господарювання має проводитися додатковий розподіл прибутку, що був одержаний за рахунок відхилення реалізаційної ціни від розрахункової.

Такий механізм сприятиме нарощуванню потенціалу кожної сфери інтеграції, що в кінцевому результаті забезпечить поліпшення ситуації на ринку садівницької продукції.

Розвиток ринкової інфраструктури на макро- і мікрорівнях полягає в наступному: а) здійснення на нових засадах гуртової (оптової) торгівлі; б) будівництво в обласних та районних центрах великих супермаркетів з реалізації плодів, ягід і продуктів їх промислового перероблення; в) відновлення в сільській місцевості заготівельних пунктів споживчої кооперації для заготівлі у населення плодів і ягід; г) створення матеріально-технічної сфери реалізації плодів і ягід та служб маркетингу у спеціалізованих садівницьких підприємствах; д) створення групи спеціалістів в управлінні сільського господарства облдержадміністрації, яка б системно займалася вирішенням проблем виробництва й реалізації садівницької продукції як на внутрішньому ринку, так і на експорт.

Як приклади співпраці можна навести договірні відносини Могилів-Подільського консервного заводу – переробного підприємства та виробника ТОВ «Дари садів» с. Бронця Могилів-Подільського консервного заводу. Принагідно зазначимо, що, крім дотримання усіх умов договору, підприємство-переробник здійснило у 2006 році інвестування у сумі близько 3 млн грн для закладки нового яблуневого саду (сорт: Голден Делішес, Джонагольд, Голден Резистент за схемою 4x1,5). Дотримання договірних відносин дало змогу розширити діяльність підприємств та виявилось стимулом формування джерела інвестицій для підприємства-виробника. Подібна співпраця налагоджується й між переробником – Хмільницьким заводом продовольчих товарів і ТОВ «Дашківці» Літинського району. Специфіка виробника садівницької продукції вимагає вдосконалення економічних взаємовідносин товаровиробників із заготівельними та переробними підприємствами.

Висновки та перспективи подальших досліджень

З метою збільшення обсягів експорту плодово-ягідної продукції набуде поширення практика формування в країнах-імпортерах інфраструктури представництв експортоорієнтованих підприємств, складів та інших структур, а також активізація діяльності об'єднань промислових підприємств (асоціацій, союзів) щодо захисту інтересів українських виробників на зовнішніх ринках.

Формування якісно нових міжгалузевих виробничих відносин у плодопродуктовому підкомплексі, об'єднання товаровиробників садівницької продукції із заготівельними, переробними та торговельними партнерами можливе за умов вертикальних інтеграційних формувань. Така схема забезпечує оптимальне використання виробничих ресурсів, підвищує ефективність і прибутковість роботи підприємств завдяки мотивації у межах вертикальної інтеграції, враховуючи дорогі кредитні ресурси та відсутність ліквідної застави майна.

У перспективі особливої актуальності набуває інтеграція виробничих підприємств з науково-дослідними установами, створення кластерних об'єднань, що сприятиме переорієнтації виробництва на інноваційну модель відтворення, зумовлену потребами ринкової системи господарювання, посиленням конкуренції, глобалізацією економіки.

Література

-
-
1. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК № 1, 2009 р. – С. 3– 15.
  2. Шестопаль О.М. Теоретико-методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект: Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 140 с.
  3. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. – К.: ІАЕ, 2000. – 556 с.
-
-